

Sõnumeid „maailma äärelt“: Aksel Valgma kirjad Artur Adsonile

Triinu Ojamaa*

Ajakirjanik ja kirjanik Aksel Valgma, kodanikunimega Aleksander Grünberg, hiljem Aleksander Valgma sündis Järvamaal 1910. ja suri Sydneys 1966. aastal. Valgma humoorikad lühijutud hakkasid ajakirjades ilmuma 1920-ndate lõpul, kui ta oli veel gümnasist, ning 1933. aastal sai temast kutseline ajakirjanik. Ta oli Uudistelehe¹ toimetuse liige, Hommiklehe², Esmaspäeva³ ja Ajude Gümastika⁴ vastutav toimetaja ning Rahvalehe⁵ tegevtoimetaja; Saksa okupatsiooni ajal kirjutas ta ajalehtedele Eesti Sõna⁶ ja Maa Sõna⁷. 1944. aasta pagulaslainega suundus Valgma Saksamaale ning emigreerus seal Austraaliasse, kus tegi vabrikutööd, pidas kanafarmi ning naasis lõpuks ajakirjanduse juurde. Viimased kümme eluaastat toimetas ta Austraalia eestlaste nädalalehte Meie Kodu⁸. Ajakirjanikuna paguluses pidas Valgma oma missiooniks ülal hoida noorte huvi eesti keele ja kultuuri vastu, tema koostatud rubriigi „Noorte nurk“ võib leida iga lehenumbri kolmandalt leheküljelt. Teine pagulaspõlvkond mäletab Valgmad ka lastekirjanikuna. Tema lasteraamatuid ilmus sõjaeelset ajal Eestis⁹, Saksamaal põgenikelaagri aastatel¹⁰, kui ta ise oli väikese tütre isa, ning viimane anti välja Torontos 1966¹¹. Samal aastal jõudis lugejateni ka Valgma ainus romaan „Elu üksiklinnud“¹².

Ajakirjanikutöö Tallinnas viis Valgma kokku kultuuriloos tuntud inimestega. Mitmega neist jagas ta hiljem sõjapagulase saatust, Artur Adson¹³ nende hulgas. Selleks ajaks, kui Valgma ajakirjandusse tuli, oli Adson juba tuntud kirjamees,¹⁴ kelle poole Valgma vaatas alt üles. Imetlusega segunenud respekt Adsoni vastu jäi püsima alati. Nõukogude okupatsiooni eest pagesid Adson ja Valgma eri suundades: Adson pääses Rootsi, Valgma tee viis „maailma äärelle“, nagu ta ise oma uut elupaika Austraaliat määratles. Nad ei kohtunud enam kunagi, kuid üheks lühikeseks ajavahemikuks 1960. aastatel elustus vana tutvus sisutiheda kirjavahetuse näol. Selle tunnistuseks on Valgma kolmteist kirja Adsonile, mis kuuluvad Eesti Kultuuriloolise Arhiivi Artur Adsoni ja Marie Underi kogusse.¹⁵ Kirjad on kirjutatud vahemikus 3. veebruar 1964 – 25. mai 1966. Adressaadina on Valgma

* Triinu Ojamaa (1953), PhD, vanemteadur, Eesti Kirjandusmuuseum, Vanemuise 42, 51003, triinu@folklore.ee

¹ Uudisteleht ilmus Tallinnas 1927–1940.

² Hommikuleht ilmus Tallinnas 1933–1934.

³ Esmaspäev ilmus Tallinnas 1922–1944.

⁴ Ristsõnamõistatuste ajakiri Ajude Gümastika ilmus Tallinnas 1933–1940.

⁵ Rahvaleht ilmus Tallinnas 1923–1940.

⁶ Eesti Sõna ilmus Berliinis 1941–1945.

⁷ Maa Sõna ilmus Tallinnas 1942–1944.

⁸ Meie Kodu ilmub Sydneys alates 1949.

⁹ A. Valgma. Rahapada. Tartu: Loodus, 1936; A. Valgma. HaugMõrr. Veeriigi-jutt noortele. Tartu: Noor-Eesti, 1940.

¹⁰ A. Valgma. Suure Jaani seiklused. Muinasjutt Valloti illustatsioonidega. Altenstadt: Eesti Komitee, 1946; Kuri vitsakimp. Aksel Valgma jõulujutt Valloti illustatsioonidega. Altenstadt / Schongau, 1946.

¹¹ A. Valgma. Minu pildiraamat. Pildid A. Roosman. Toronto: Merit Co, 1966.

¹² A. Valgma. Elu üksiklinnud. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1966.

¹³ Artur Adson (1889 Tartu – 1977 Stockholm), luuletaja, kirjanik ja ajakirjanik.

¹⁴ 1933. aastaks, kui Valgmast ja Adsonist said kolleegid, oli Adsonil ilmunud viis luulekogu ja viis näidendit, lisaks oli ta avaldanud kirjandus- ja teatrikritikat.

¹⁵ EKM EKLA, f. 180.

Aksel Valgma. Gori šarž. EKM EKLA, A-37:6719

Esimestes kirjades püüab Valgma häälestada Adsonit oma mõtetega samale lainele, meelitades teda kunagistesse toimetuseruumidesse, kus tehti „suurt ajakirjandust“. Valgma läheb kujutluses tagasi koju, eemale sellest „ajast ja ruumist, mis on võhivõõrad ja vastuvõtmatud“¹⁹ ning loodab leida teekaaslase Adsonis. Hilisemates kirjades pöördub jutt üha enam olevikuteemadele. Valgma hoiab raskustega vee peal oma „ühe-mehe-provintsilehte“, mille vastu lugejate huvi on kahenemas. Pärast sõda immigrereus Austraaliasse kümme-kond endist ajakirjandustegelast,²⁰ kuid suurem osa neist leidis rakendust muul alal. Seitsmendas kirjas²¹ teeb Valgma Adsonile kaastööettepaneku, ta otsib „uut nime“ ajalehe jaoks, olgu see või tuntud vana. Järgnevatest kirjadest ilmneb, et Adson on ettepaneku vastu võtnud ning saatnud Meie Kodule artikli.²² Kolmeteistkümnendas kirjas kirjutab Valgma, et Austraalia eestlased elavad „maailma äärel“, mistõttu nende elus ei juhtu suurt midagi, ning avaldab lootust, et Adson jätkab kirjutiste saat-

ümbrikutele märkinud Artur Adsoni nime, kuid mitu kirja algavad pöördumisega Adsoni ja Marie Underi poole ning sisaldavad uudiseid mõlemale. Osa kirju on aerogrammi formaadis¹⁶ ehk „lendlipakad“, nagu Valgma neid nimetab. Teine osa on saadetud tavalistes ümbrikes, need on sisaldanud fotosid ja rahatähti, mida aerogrammidele lisada ei saanud. Kirjakogu jätab tervikliku mulje, seal pole sisulisi lünki, mis annab alust uskuda, et Adson on kõik Valgma kirjad säilitanud. Viimase kirja on Valgma kirjutanud kolm kuud enne vabaturma, see sisaldab muu hulgas argielulisi küsimusi, nt. kui palju maksab Eerik Haameri suurem maal kaluritest rannas.¹⁷ Jääb mulje, et elu läheb edasi ning suhtlus jätkub, pole mingit märki, et tegemist võiks olla viimase kirjaga, milleks see siiski osutus.

Kui Valgma alustas kirjavahetust Adsoniga, oli nende kohtumisest möödas kaks-kümmend aastat. Kirjad näitavad, et tutvuse uuendamiseks oli mitu põhjust. Valgma otsis kaastööd ajalehele ja soovis, et see tuleks Euroopast – tal oli tugev ääremaa-kompleks, ta pidas Austraaliat „kultuurialagedaks“ paigaks.¹⁸ Kuid Valgma otsis ka inimest, kellele pihtida oma kodumaakaotuse valu. Ta kirjad on täis emotsioone, mis laotuvad lahti laiale skaalale. Seal on sügavat nukrust, mida Valgma ise nimetab sügismeeleoluks. Seal on ka säramise lusti – Valgma flirdib sõnadega ja paneb kokku arabeskeid lauseid, mida pole just lihtne lugeda, kuid stiil on nauditav sellegipoolest.

¹⁶ Aerogramm on kokkuvolditav liimribaga varustatud paber, mis täidab nii kirjutamiseks mõeldud lehe kui ümbriku funktsiooni. Hakkas levima Teise maailmasõja ajal.

¹⁷ Aksel Valgma Artur Adsonile 25.05.1966, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 13/13.

¹⁸ Aksel Valgma Valev Uibopuule 28.03.1955, EKM EKLA, f. 356, m. 107:12, l. 2/2.

¹⁹ Aksel Valgma Artur Adsonile 24.08.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 3/3.

²⁰ H. Kimmel. Ajaleht Meie Kodu. – Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal. Toim. G. Neeme, L. Freymuth, A. Metsar ja A. Ole. Melbourne: Austraalia Eesti Seltside Liit, 1993, lk. 143.

²¹ Aksel Valgma Artur Adsonile 26.0.1965, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 7/7.

²² Vt. nt. Johannes Aavik 85-aastane. Meie Kodule kirjutatud kirjanik-kriitik Artur Adson. – Meie Kodu, 02.12.1965.

mist, „mis mu nigela lehekese „veartust“ tõstaks ja ka mu eneseuhkust, et mul niisugune tähtis kaastööline seal suure Rootsi linna peal on“²³.

Adson ja Valgma on püüdnud võimaluste piires vahendada ka teineteise kirjanduslikku loomingu. Viiendas kirjas²⁴ kirjutab Valgma, et on postitanud Adsonile oma opereti „Unustatud laul“²⁵ libreto. Operett on läinud Sydneys suure menuga ning Valgma loodab, et see ka Stockholmis mängukavasse võetaks. Järgnevad kirjad näitavad, et Adson on libreto edasi toimetanud Stockholmist eestlaste teatritrupile, kes on tükist huvitatud.²⁶ Üheteistkümnendast kirjast,²⁷ mida Valgma alustab pöördumisega „Kallis pleirait!“,²⁸ selgub, et Adson on saatnud Valgmale oma näidendi²⁹ sooviga, et see kantaks ette Austraalia eesti päevadel.³⁰ Paraku tuleb vastuseks pikk vabanduskiri. Valgma on sattunud täbarasse olukorda, kuna Adelaide'i trupp on selleks puhuks juba mitu kuud harjutanud August Gailiti „Toomas Nipernaadit“ ega ole Adsoni näidendist hetkel sugugi huvitatud. Valgma lubab siiski, et näidend võetakse kindlasti kavas millalgi edaspidi, ning head suhted Adsoniga jäävad püsima.

Kõige sagedamini vahetatakse kirjades mõtteid pagulaskirjanduse suundumuste üle. Adsonile on vastukarva intiimelu kujutamine nooremate autorite teostes ning oma vastuskirjas nõustub Valgma temaga: „Sul on tuline õigus meie pagulaskirjanduse arengu peale pahane olla: nagu „kokkuräägitult“ siirduvad nüüd kõik magamistuppa ja igauks püüab hoobelda oma vängete otse-sõnadega [– – –]. (Sina kui tunane filmitsensor lõikaksid kõik sihukesed kohad välja,³¹ kuid kus on nüüd see valvur, kes taltsutaks nende nilbuste äratrükki?)“³²

Intiimsuhete kujutamine pole Valgma jaoks tegelikult kuigi tähtis teema. Tema näeb probleeme hoopis mujal ning kirjutab sellest Adsonile pikalt juba teises kirjas.³³ Valgmale teeb muret kirjanike kaugenemine pagulastest, kes moodustavad eksiilkirjanduse ainsa sihtgrupi ning kelle huvi eestikeelse kirjanduse vastu on langenud kriitilise piirini. „Maad on võtmas hall apaatus, kui kedagi miski veel huvitab, siis vaid pangaraamatu sirvimine ja sinna mõnuga naelte talletamine, sest selline „kirjandus“ tõstab enesekindlust ja teistest üleolekut,“ kirjutab Valgma oma kolmandas kirjas.³⁴ Ta on veendunud, et kirjanik peab ainst otsima pagulaste igapäevaelust vähemalt kahel põhjusel: kultuurihuvi alalhoidmiseks ning selleks, et anda järeltulevatele põlvetele „möödupuu“, mille abil nad saaksid hinnata pagulusaastate raskust. Nende kahe eesmärgi seisukohalt vaadatuna on eksiilkirjanike „utoopilised filosofoeringud ürgsete inimeste kavade ja probleemide kohta“ täiesti kasutud.

Kirjavahetuse aastatel on Valgma kirjutanud romaani, mis igati järgib neid nõudeid pagulaskirjandusele, mida ta Adsonile selgitab, romaani kirjutamist siiski jutuks võtmata. Valgma teatab sellest

²³ Aksel Valgma Artur Adsonile 25.05.1966, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 13/13.

²⁴ Aksel Valgma Artur Adsonile 08.11.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 5/5.

²⁵ Muusika autor Eerik Maasepp (1916 Tallinn – 1977 Sydney) oli hariduselt koorijuht, Austraalias töötas raamatupidajana.

²⁶ Stockholmist Eesti Teater kandis opereti ette 1969. a., lavastas endine Endla teatri näitleja Marie Kalbek.

²⁷ Aksel Valgma Artur Adsonile 06.02.1966, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 11/11.

²⁸ Ingl. *playwright* 'näitekirjanik'.

²⁹ Näidendi pealkirja kirjas ei mainita. Valgma vastusest Adsonile jääb mulje, nagu oleks tegemist uudisteosega: ta kirjutab, et on selle näidendi kohta kusagilt lugenud, kuid kuna seda pole kusagil mängitud, siis on talle jäänud mulje, et näidend on lõpetamata. Tõenäoliselt pakkus Adson Austraalias lavastamiseks näidendit „Maarahva laulik“. Mõned katkendid ilmusid 1940. aastatel: Orjalaat. – Eesti Looming, III. Kirjanduslik koguteos. Stockholm: Välis-Eesti Kirjandustoimkonna väljaanne, lk. 76–82; Jaaniõhtu. – Eesti Looming, IV. Kirjanduslik koguteos. Stockholm: Välis-Eesti Kirjandustoimkonna väljaanne, lk. 78–83. Näidendi käsikiri asub EKLA-s.

³⁰ 1966. a. toimusid Adelaide´is VI Eesti Päevad Austraalias. Traditsiooniliselt kuulub eesti päevade kavas teatrietendus.

³¹ Aastail 1935–1940 töötas Adson siseministeriumis filmiinspektorina, tehes otsuseid selle kohta, kas film sobib kokku Eestis üldiselt aksepteeritud moraalinõuetega. Vajadusel, nt. erootikaga liialdamise korral, tegi Adson kärpeettepanekuid. (Vt. ka Millele filmiinspektori käärid on maiad. Jutuajamine filmiinspektor A. Adsoniga. – Uus Eesti, 08.11.1938).

³² Aksel Valgma Artur Adsonile 20.01.1966, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 10/10.

³³ Aksel Valgma Artur Adsonile 11.06.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 2/2.

³⁴ Aksel Valgma Artur Adsonile 24.08.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 3/3.

alles viimases kirjas³⁵ 25. mail 1966, napilt enne ilmumist: „Nüüd avaldan teile kahele [Adsonile ja Underile] peale oma perekonna kirjandusliku „uudise“, kui seda nii võiks nimetada: ilmub siis minu sulest esimene romaan EKK kirjastusel jaanipäevaks, pealkirja all ELU ÜKSIKLINNUD, kus ma olen tahtnud näidata selle maa tõelist palet, nagu ta oli (ja osaliselt on ka praegu), kui me siia mandrile saabusime, mis me mõtlesime, kuidas elasime ja natuke on mõnesugust konfliktilist intriigi sisse põimitud.“³⁶

Kuna Valgma kirjutas romaani ja kirju paralleelselt, siis on neis märkimisväärselt palju kattuvusi nii mõtteavalduste kui üldise meeleolu osas. Romaan mõjub kohati üsna depressiivselt, selle sisu on lühidalt järgmine. Saksamaalt Austraaliasse saabunud pagulaspaar Helga ja Juhan ning viimase sõber Martin ostavad farmi maakohas nimega Lost Valley³⁷. Tomatikasvatuse abil loodetakse üle elada riigi majanduslangusest tulenevad raskused, kuid kõik nurjub. Juhan lõpetab enesetapuga, Helga ja Martini uue elu püüdlused jooksevad liiva ning loodus – neljas oluline tegelane selles romaanis – teeb võidukat hävitustööd nii uusasukate ümber kui ka peas, purustades nende kätetöö ja vaevates meeli. Romaani arvustused³⁸ ja autorile pühendatud nekroloogid³⁹ rõhutavad romaani omaeluloolisust ning Valgma kirjad Adsonile pakuvad sellele kinnitust.

Kirjavahetust alustades Valgma oma eraelu jutuks ei võta, kuid Adson on pärinud ta isikliku käekäigu kohta ning kolmandas kirjas teatab Valgma, et on hetkel puhkusel ja loodab, et närvi-pinge annab pisut järele. Ta kirjutab oma kodustest tegemistest, kõik on justnagu hästi ja samas ometi ka halvasti: „Et elu „ilusamaks“ teha, asun oma majalogu värvima, mis 15 aasta jooksul paaril korral värvi on näinud. Ma ei ole maja ega elamise-olemisega uhkustamisega tahtnud silmapaistvust saavutada. Mu eluvõitlus lõppes kallis Eestis, kus sain palga- ja kirjandustasude eest osta koguni oma sünnitalu pärijaile ja kauni kodu seal luua. Siin pole kodu, seepärast on mul ajutine elupaik, aitab mulle minimaalsest hädavajalikkusest.“⁴⁰ Kirjale on Valgma lisanud foto,⁴¹ mis ta Adsonile saatmiseks oma majast on teinud. 1964. aasta oktoobris teatab Valgma rõõmsa uudise oma perekonna kohta: tema sõja ajal Eestisse jäänud ämm pr. Mөөlmann on saanud loa asuda elama Austraaliasse.⁴² Tõenäoliselt oli Mөөlmannil kodumaal läbikäimist Adsoni ja Underiga ning neid sidusid ühised tuttavad. Seitsmes kiri⁴³ näitab, et Adson on palunud Valgma kaudu tema ämma abi endiste naabrite saatuse väljaselgitamiseks. Mõne aja möödudes kirjutab Valgma, et ämmale on Nõmmelt saabunud teade Laurinsonide kohta, kes peavad pensionipõlve, kuid filosoof Reimann⁴⁴ on surnud. Kümneandast kirjast⁴⁵ selgub huvitav fakt: kodumaa uudiste vahendamise pinnalt arenes välja kaaskirjavahetus Mөөlmanni ja Underi vahel. Koos Adsoni kirjadega Valgmale jõudsid Austraaliasse Underi kirjad Mөөlmannile. Valgma lisis ämma vastused oma ümbrikesse, mis olid adresseeritud Adsonile, ja nii liikusid uudised Nõukogude Eestist Austraalia kaudu Rootsi.

Siin avaldamiseks valitud kolm kirja pakuvad sissevaadet probleemistikku, mille ümber esimestel kümnenditel eksiilis keerlesid „vana kooli“ loovintelligentide arutlused. Kirjad viitavad ka põhjustele, mis pärssisid eesti pagulaste kohanemist Austraalias.

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liidu Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus) ning see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga IUT20-2 „Kirjanduse formaalsed ja informaaalsed võrgustikud kultuuriloo allikate põhjal“.

³⁵ Aksel Valgma Artur Adsonile 25.05.1966, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 13/13.

³⁶ Ajalehe Vaba Eestlane (20.07.1966) andmetel ilmus Valgma romaan juulis.

³⁷ Ingl. *lost* 'kaotsiläinud', ka 'nurjumisele määratud'; *valley* 'org'.

³⁸ Vt. nt.: A. Valgma. Elu üksiklinnud. – Vaba Eesti Sõna, 08.09.1966; A. Valgma. Elu üksiklinnud. – Meie Kodu, 13.10.1966; Viies Manner. – Teataja, 16.10.1966.

³⁹ Vt. nt. Eesti Päevaleht, 01.09.1966 ja Teataja, 10.09.1966.

⁴⁰ Aksel Valgma Artur Adsonile 24.08.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 3/3.

⁴¹ Fotot EKLA-s ei leidu.

⁴² Aksel Valgma Artur Adsonile 06.10.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 4/4.

⁴³ Aksel Valgma Artur Adsonile 26.06.1965, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 7/7.

⁴⁴ Hugo Karl Ferdinand Reiman (1887–1957) oli ametnik ja ühiskonnategelane, kuulus Tallinna Filosoofilise Ühinguusse.

⁴⁵ Aksel Valgma Artur Adsonile 10.12.1965, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 10/10.

Valitud kirju⁴⁶

Esimene kiri⁴⁷

EESTIVEND⁴⁸! Seda rida lükkides – oh, kui elavalt! – kerkivad mu ette Su kitsale paberile nühkliku rutuga lükitud sakilised read, olid need siis „Rahvalehele“ määratud oivalised teatriarvustused või julgustandvad read Maa Sõnas. Jah, aja ja aastate kalendrilehti oleme palju paberikorvi heitnud: sügisel saab 20 neid kui viimati Pikal tänaval⁴⁹ kätt pigistasime. (Vist ka Gori⁵⁰-Hennoste⁵¹-Valtmanni⁵²-Laidsaarega⁵³ „metsakohinarki“ pruugitud!) Ja laiali meid paisati ja napiks on nüüd jäänud endiste kolleegide read, rääkimata siin mandril asuvaist, kes mäletavad ja elasid kaasa tunase 7 suurriigi elevusrikkaid teotsemispäevi. Usun, et Sind huvitab „vaimusilma eest“ läbi lasta neid, keda tunned-tead ja kes siin „ap-origeeniuste“ maal⁵⁴ elutsevad ja kuis nad endid on situeerinud. Proua Agnes ja Kusta Vesilo'd⁵⁵ elavad meie naabertänaval (25 miili Sydneyst nn. bushis,⁵⁶ mis tähendab maal elamist, kuhu aga nüüd juba linn sisse tungida püüab) ja proua on kodune, kasvatatakse maasikaid, saadab neid turule ja loomingutööks jääb tal seetõttu vähe aega. Ta mees, endine lennuväe major, töötab raudtee tehastes. Eduard Tähtra-Stern⁵⁷, „noorpoet“ Vaba Maa päevilt, on siin väiksema plastikatööstuse omanikuks sirgunud ja kirjutab mulle vahel reisikirjeldusi oma käikudest siia-sinna ja ei lase seega oma sulge ses materialistlikus maailmas mitte päris roostesse minna. Helmut Malt⁵⁸, too reporter Rahvalehe eestost ja viimane üliõpilaslehe toimetaja, on ühes börsimaaklerite firmas raamatupidajaks ja kahe tütre isa. Ta elab Melbourne'is. Linda Kopp,

⁴⁶ Kirjad on avaldatud muutmata kujul.

⁴⁷ Aksel Valgma Artur Adsonile 03.02.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 1/1.

⁴⁸ Eestivend oli üks Adsoni paljudest pseudonüümidest.

⁴⁹ Tallinnas Pikk tn. 58 asus ajalehe Vaba Maa toimetus.

⁵⁰ Gori, kodanikunimega Georg Tõnisson (1894 Pärnu – 1944 Tallinn). Karikaturist ja vestekirjanik, tegi kaastööd Vaba Maa kontserni lehtedele, illustreeris Aksel Valgma jutustuse „Lehmakiitsak“ (Tallinn: Kooperatiiv, 1934).

⁵¹ Juhan Hennoste (1903 Pärnu – 1950 Melrose, Middlesex, Massachusetts, USA). Ajakirjanik, töötas Vaba Maa Pärnu väljaande juures.

⁵² Helmut Valtmann (Valtman) (1903 Rakvere – 1943 Velikije Luki). Karikaturist ja illustraator, illustreeris Aksel Valgma jutustuse „Rahapada“ (Tartu: Loodus, 1936).

⁵³ Eerik Laidsaar, kodanikunimega Johannes Pillikse (1906 Helme – 1962 Benalla, Austraalia). Prosaist, näitekirjanik, (spordi)ajakirjanik Vaba Maa juures.

⁵⁴ Väljendiga „ap-origeeniuste“ maa ei viita Valgma aborigeenidele kui Austraalia põlisasukatele, vaid peamiselt 19. sajandil eri põhjustel Austraaliasse saabunud madala haridustasemega anglo-austraallastele ja nende järglastele. Kultuurilist üleolekut austraallaste suhtes väljendab ka Valgma romaani „Elu üksiklõnnud“ peategelane, kelle arvates tema naaberfarmerid ehk „pärismaalased“ on naiivsed ja kultuuritud. Arvo Mägi on romaani arvustuses nimetanud seda hoiakut „tüüpiliseks pagulasseisukohaks“ (Viies manner. – Teataja, 10.09.1966).

⁵⁵ Agnes Vesilo (1900 Pärnumaa – 1985 Sydney). Luuletaja ja lastekirjanik. Tegi ajakirjanikutööd Vaba Maa juures ning Saksamaa DP-laagri päevil Eesti Posti (Geislingen 1945–1953) ja Pildiposti (Geislingen 1947–1949) toimetuses. Abikaasa Kusta Michelson (hiljem Vesilo) oli lendur.

⁵⁶ Ingl. *bush* 'põõsastik', 'metsik võsastikuga kaetud maa'. Mõistel *the bush* on Austraalia kontekstis spetsiifiline tähendus. 18.–19. sajandil, kui algas suur sisseränne Euroopast, viitas see hõredalt asustatud maa-alale, hoolimata sealsest taimestikust. Mõiste tähendusväli on aja jooksul laienenud, hõlmates nüüd ka tööstus- ja põllumajanduspiirkondi, mis jäävad metropolist eemale. Valgma kodu asus Sydney keskusest 40 km kaugusel West Hoxtonis, seega *bush* 'is.

⁵⁷ Eduard Tähtra-Stern (1910 Tartu – 1976 Sydney). Ajakirjanik ja Foto Tähtra omanik Tallinnas enne pagemist. Geislingenis töötas Eesti Posti juures. Austraalias asutas ettevõtte Elos Pty. Ltd. Plast Manufactures.

⁵⁸ Helmut Malt tegi kaastööd Vaba Maa kontserni väljaannetele 1942–1943 erinevate pseudonüümid all.

end. korrektor on Canberras tippmamsliks ja ta elukaaslaseks on Jaan Simm⁵⁹, vanapapa lõbus poeg Tartust. Juhan Viidang-Viigand⁶⁰ on siin üle elanud raskeid perekondlikke kaotusi. Naine ja noorem poeg surid vähki, vanem poeg sai surma autoõnnetusel ja jäänud on talle vaid tütar Mall, kes lõpetamas keskkooli. Pr. Tomson-Pärjel /arveosakonnast/, kellel poeg käib lennuväe ohvitseride koolis ja tütar lõpetas hiljuti ülikooli, on ise ametis ühes iluravi esemete tööstuses. Aadu Vaher⁶¹ ja ta vend⁶² /mõlemad Ajude gümnaastika tegijad/ on nüüd siin Thilmere'is⁶³ kanafarmerid. Lahkunud on Laidsaar, kellega puutusin paaril korral vaid kokku ja neist nähtus, et oli tervislikult läbi, ta jõureservid näisid puutatud olevat nii vaimselt kui füüsiliselt. Südameataki tagajärjel lahkus ka kibestunult elanult erakuna Haljaspõld⁶⁴.

Oma elust ja enesest ei oska palju pajatada. Ühtteist ehk olid kuulnud kolleegidelt, kellele pagulusse asudes andsin selja taha jäänust „ülevaateid“ ja mõneti siin-seal kirjutanudki. Siin maal saab meil aprillis 15 aastat oldud. Olen töötanud vabrikuis, katsusin kanafarmiga, kuid mõõna-aegade saabudes lõin sellele käega, siis kutsuti lehte tegema ja sedagi ametit on peetud juba 9 aastat. Jah, kuivõrd teistsugusem on „lehetöö“ siin ainuüksi, on selge meile kõigile, „asjatundjaid“ on rohkesti, nurisejaid ja „kõiketeadjaid“ üleliia, aga kirjutada oskajaid ja tahtjaid üpris vähe. Aga peame vastu nagu lehtki, kes elab päevastpäeva, vaevu majanduslikult hingitsetes ja on nappi lugejaskonda emigratsioonide⁶⁵ ja vanaduste tõttu aegajalt paratamatult kaotamas.

Olen alati suurima huvi ja tähelepanuga lugenud Sinu ja Su kalli kaasa raamatuid, mis meie kirjandusmaailma tippe on kujundanud. Ja Su artikleid ajalehis ja ajakirjus, kus on endist särtsu, vahest sapise, teinekord jälle terava-ulja huumoriga, nagu Sa ise kuldsest iseseisvusajast: justkui poleks vahepealseid aastaid olnudki. Ootan nüüd põnevalt Su uut luulekogu ja mälestuste järge. Selleks inspiratsiooni, head tuju ja optimistlikku 1964 terve Valgma perekonna poolt ja prl. Mõõlmani⁶⁶, mu naiseõe poolt, kes ju ka oli seal tõlgiks. Kirjuta mõni rida kui viitsid. Õnnitlusi Su kaasale „Ääremaa“⁶⁷ puhul.

3.2.64

A. Walgma

P.S. See „roheline“⁶⁸ on Sulle ühe veinipudeli jaoks. Elagu Ads!

⁵⁹ Jaan Simm (1907 Tartu – 1976 Canberra), Meie Kodu (10.08.1950) andmetel töötas riigiasutuse Department of Works & Housing juures hosteli ametnikuna. Tema isa (Valgmal vanapapa) oli Ants Simm (1877–1946), kes on tegev olnud nt. Postimehe toimetaja, Tartu linnaepa ja konsulina Eesti saatkonnas Berliinis.

⁶⁰ Juhan Viidang (1900 Sürgavere – 1980 Sydney). Ajakirjanik, töötas Eesti Sõna ja Maa Sõna juures. Austraalias Meie Kodu tegevtoimetaja 1949–1951; hiljem tegi kaastööd ajakirjadele Tulimuld ja Mana.

⁶¹ Aadu Vaher (1911 Tartu – 1969 Tahmoor, Austraalia). Ajakirjanik, töötas Rahvalehe juures, oli Ajude Gümnaastika toimetaja. Schwarzenbecki DP-laagris andis koos Laidsaarega välja ajalehte Elav Sõna.

⁶² Lembit Vaher.

⁶³ Thilmere küla asub Sydneyst 89 km edelas. Asunduse rajasid 1920. aastatel Võrumaalt Austraaliasse rännanud eestlased, kes tegutsesid kanafarmeritena. Alates 1948. a. elab seal Teise maailmasõja pagulasi ja nende järeltulijaid. Vt. ka L. Rampe. Eesti asula Thilmere. – Eestlased Austraalias, I. Toim. Ö. Haas ja V. Siska. Adelaide: Austraalia Eestlaste Seltside Liit, 1988, lk. 1–17.

⁶⁴ Herbert Haljaspõld, kuni 1921 Grünfeldt (1896 Valga – 1963 Sydney). Keeleteadlane ja ajakirjanik.

⁶⁵ Emigratsioonist kirjutades peab Valgma silmas 1940. aastate lõpul Saksamaalt Austraaliasse saabunud sõjapagulaste edasirännet Kanadasse ja USA-sse.

⁶⁶ Vanda Mõõlmann, tegi kaastööd Maa Sõnale aastatel 1942–1943.

⁶⁷ Underi luulekogu „Ääremail“ ilmus Stockholmis Vaba Eesti kirjastamisel 1963. a.

⁶⁸ Tõenäoliselt lisas Valgma kirjale rahatähe. 1964. a. oli rahaühikuks Austraalia naelsterling, ühenaelane oli rohelist värvi.

Teine kiri⁶⁹

11. juunil 1964

KALLIS KOLLEEG KAASAGA seal kaugel Põhjas, kus nüüd sirelid ja toomingad õitsevad! Meil siin see-eest on talvise külma ja vihmasadude algus, mida võib võrrelda meie [Eesti] halli ja madalapilvесе sügisega ja seetõttu mu mõtted ka siin kirjutusmasina taga täna toksides on nagu puieft langevate lehtede mõtted, jah, ka siin kaotavad puud oma rüü neil kuudel, kuigi mitte nõnda sajabrotsendilisel nagu Kuningamaal... Eeskätt aga luba õnne soovida Su järjekordse luuleraamatu⁷⁰ ilmumise puhul ja palju-palju tänu selle kauni üllatuse mulle saatmise eest ja seda raamatut lugesime terve perega teatava pühaliku uhkusega südames ja rinnus ning nüüdsest on ta pandud koos ÄÄREMAAGA mu raamaturiiulis aukohale. Jah, ka sihuke mööbel kuulub muidu me väga tagasihoidliku elamise juures siinse maa toasisustuse hulka, aga paljude kaasmaalaste osas kehtib ses suhtes küsimus: kui kauaks?, sest paraku mitte ainuüksi sellepärast, et nad „täis“ oleksid, vaid päris põhjused seisavad hoopis mujal, nüüd eriti, mil kõigil rahatagavara peaks olema „kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks“, nagu vanasti tavatseti öelda. Peapõhjus seisneb selles, et koos kirjanike kaugenemisega rahvast on ilmuv ilukirjandus vastavalt ka lugejale vastuvõtmatuks jäänud. Meie kirjanikud on eluvõõrad, nende aeg käib rahvast mööda, kardan, et neil kontaktki kesine, et mõista neid, kellele ta ridu trükitakse ja kes ometi on ju ainsad, kellede seas meie trükisõna levib ja keda paratamatult tuleb arvestada, kui eestikeelne kirjasõna oma levitamist peab jätkama. Nurin on peamiselt selle üle, et eksperimenteeritakse ja katsetatakse, kui mitte „une ja ärkveloleku segaseil tunnetusel“ siis vähemalt peab olema „hirmsasti hingede lahkamisi“. (Ma küsin Su käest, kui palju Sina oled oma elu pingelistel hetkedel sellelaadseid lehekülgede kaupa täiskirjutatud kunstmõtteid heietanud? Kardan, et mitte.) Elu on hoopis midagi muud ja see puudub meil, kahjuks, täisvereline elu, mis haaraks. Üldiselt nurisetakse, et sündmustike kondikavad on süldiselt pehmed ja dialoogid ja venitused, mida vanasti öeldi liigliha olevat, märkis siin üks terane mees öeldisega, et „jookseb nagu härja ila“. Rahvas tahaks enam näha tegelaste karaktereid nende kahekõnedes eredalt väljatooduina, nende isikud peavad välja kooruma värvikaist piltidest ja dialoogidest, mis kaasakiskuva tegevustikuga peavad kujundama romaane. Oma ligi 10-aastasest lehetöös siin olen ju väga palju kokku puutunud rahvaga ja jutuaime tüürib sageli just sinna, kust kand pigistab ja üldjoontes pean mainima, et nüüd julgetakse avaldada üsna kartlikult arvamust, et „mina loeksin heameelega rahvakirjandust“, aga kuna paraku ilmub vaid igasugu müsteeriume, üks kõrgem teisest, üks ülespuhutum, mida segasem, siis ta vaikib, sest ta soov on unelmaks jäänud ja ta ei taha ennast „asjatundmatuks“ ka päris kirjanduse alal pidada, mispärast poeb vaikselt eemale ja loobub eesti raamatust, sest ta saab head realismi, mis ta tööstväsinud meeli rõõmustab ja ta südame soojaks teeb, ehkki ta ootaks eesti oma sulemeestelt seda kõike eesti isikuis, olukorras ja meeles-keeles ja ta ei taha miskil moel sukelduda rüütlikujudesse, nende aruteludesse ega probleemidesse, ehkki eelreklaamid töötavad kangesti sidet tänapäeva ja meiega. Sihuke teisik aga ei tõmba mitte kedagi muud kui vaid kirjannikku, kes selle on kirja pannud oma hobbina. Samuti ei taha lugeja rännata möödunud sajandi võõrail mail ega tunne nende tegelaste hingeelule põrmu ette kaasa, mis võõras, on võõras, ta tahab oma kodust, oma kallist Eestist lugeda...⁷¹ Eepiline jutustamisviis on, jah, kahjuks suurel määral meie pagulaskirjandusest kadumas ja sellest on kahju, sest eriti kaotame oma nooruse huvi raskete raamatute vastu, keda naganüi ei saa praegu enam varsti romaanilugejaks pidada.

⁶⁹ Aksel Valgma Artur Adsonile 11.06.1964, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 2/2, 14/14.

⁷⁰ Võimalik, et Adson saatis Valgmale oma valikkogu „Värsivakk“, mis ilmus Ivar Grünthali toimetamisel Vaba Eesti kirjastuse väljaandena Stockholmis 1959 ja oli kirja kirjutamise ajal tema viimane luulekogu.

⁷¹ Valgma kriitika on tõenäoliselt suunatud Karl Ristikivi loomingule, nt. kroonikate triloogia „Põlev lipp“ (1961), „Viimne linn“ (1962) ja „Surma ratsanikud“ (1963); lisaks ilmus paar kuud enne kirja kirjutamist antiutoopia „Imede saar“, mille kohta ka ajalehes Teataja (18.04.1964) märgitakse, et Ristikivi pole ikka veel vabanenud mineviku võludest.

Jääb üle vaid ainuke võimalus: säilitada neidki „vanu“ lugejaid... Näe, sügismõtted, eks! Mis Sa neist asjust arvad, vana semu ja selge aruga kriitik. Paraku ei saa sedasama aga öelda meie arvustajate kohta, kus nagu kiusteks kiidetakse üles sõbramehelikult kas või olümposemägedele arutlema minemisi, otse suunatakse ja nõutaksegi selliseid „ärakadumisi“, nüüd loe ka juba näitekirjanduse kohta, et ainuke tee, kus sa ennast avaldada saad, on mine ja poe vanasse kreeka tragöödia rüüsse ja kuuluta selle ainevalla /ärataotud!/ kaudu rahvale omateada tarkust.⁷² Ja nagu meie oma kallis minevik ei passi enam lavale tuua mõnes näidendivormis, mis ei vaja nn. klassika raame? Võimalik, et lihtsus polegi enam moes, või nagu vanasti väljendati, milleks lihtsalt, kui saab keeruliselt? Sellejuures ma kahtlen, kas Su meisterlikke ja kuulsaid vabaõhumänge⁷³ ongi võõrsil mängitud? Kui kunagi viitsid ja Sul tujutahtmist on vastata, palun sõelu mulle omapoolselt ja avameelselt seda meie kirjanduse kriisiperioodi, kus me praegu viibime... Rõõmsama poolena aga pean märkima, et erilist soojust saavutasime siiski Su kalli kaasa raamatu levitamisel,⁷⁴ see oli rekordiline ja kardan, et kordumatu, kui mitte jälle midagi M. Underilt uut ei tule. Ka Vaba Eesti „salajane aktsioon“ saata Soome kirjaniku tõlketeost koos Ääremailt'ga ei ole üllataval kombel inimesi suuresti ära pahandanud: üks põhjus kindlasti, et raamat oli loetav ja rahvapärase sisuga! Ka tuleb kompliment öelda, vist eesotsas hr. I. Rebasele,⁷⁵ et raamatud on kõige veetlevama välimusega ja trükitehnilise pildiga ja hoolsa köitetöö tõttu meeldivad käes hoida. Meie Kodul on uhke ka ainuesindajaks olla!...

Agaga nüüd midagi muud. Nagu näed, on siin kirjas ka üks pilt.⁷⁶

Kas tunned neid saksu ära veel? Vähemalt tütar⁷⁷ küll mitte, sest too oli vaid kahe aastane kui putku pistime, aga me ise? Naist⁷⁸ mäletad ju sellest ajast kui ta Sulle Vaba Maa sekretärina usinasti esietendusiks teatrikaarte säilitas ja papat ennast nii mitmest ajastust. Jah, aprilli kuus sai tütar siinses Sydney ülikoolis oma Bachelor of Artsi papred kätte ja sel puhul sai siis see fotu tehtud. Nüüd on ta juba siinses ühes poiste keskkoolis prantsuse keele õpetajaks ja eluga hästi rahul, st. elukutse valikuga.

Saadan pildi eriti just seepärast, et olen Sinu ja Su kaasa omi paljudes rootsi ja ülemeremaa lehtedes näinud ja mul on lõpmatu heameel öelda, et näete paganama head välja ja seega olete ka hea tervise juures, mis iselaadse rõõmuga südant soojendab.

Sihuke mõttesild teeb meelele head ja ma lõpetan praegu selle “jeremiia“-kirja ja soovin et: hoidku see kõikide Hoidja teid mõlemaid ikka heatujulistena ja optimistlikena.

Alati Teie

A. Valgma

⁷² Arvatavasti vihjab Valgma Asta Willmanni Antigone-müüdil põhinevale näidendile „Jumalate mõistatus“ (A. Willmann. Kaks näidendit. Tallinn, 2001), mis kanti ette Torontos III Põhja-Ameerika Eesti Päevadel 1964. Kirjandus- ja teatriringkonnad pidasid seda suureks õnnestumiseks. Arvustuses „Uus näidend muistsel teemal“ (Vaba Eestlane, 16.05.1964) kirjutab Ants Oras, et näitekirjandus on pagulaspõlves jäänud känguma, kuid Willmann annab lootust, et „sellest veel võib areneda midagi õige elulist“. Ka Valgma ootab (näite)kirjanduselt just elulisust, kuid tema arvates seisneb see pagulasprobleemide käsitlemises laiale lugejaskonnale arusaadaval moel.

⁷³ 1928. a. üldlaulupeol Tallinnas kanti ette Adsoni vabaõhulavastus „Toomapäev“, mille massistseenides osales 1000 näitlejat ja koorilauljat (130 aastat eesti laulupidusid. Koostajad T. Ojaveski, M. Puust, A. Põldmäe. Tallinna: Talmar ja Põhi, 2002, lk. 82).

⁷⁴ Meie Kodu kogus tellimusi eksiilkirjastustes väljaantavatele teostele. Luulekogu „Ääremail“ (kirjastus Vaba Eesti) tellimisreklaami vt. nt. Meie Kodu, 10.01.1963.

⁷⁵ Imant Rebane (1919–1986) juhtis kirjastust Vaba Eesti.

⁷⁶ Fotot EKLA-s ei leidu.

⁷⁷ Tütar Pille Valgma (nüüd Brown) töötas ülikooli lõpetamise järel gümnaasiumiõpetajana Sydney eeslinnas Liverpoolis; ajalehe Vaba Eestlane (20. 06.1966) teatel abiellus sama kooli spordinstruktori R. Browniga.

⁷⁸ Abikaasa Arda Valgma (neiupõlves Mõölmann) töötas 1960. aastatel kaaspagulase Roland Sarve plastivabriku Driclad büroos Sydney eeslinnas Cabramattas (vt. Eestlaste suurettevõte Austraalias. – Vaba Eestlane, 05.08.1961).

Kaheksas kiri⁷⁹

24. august 1965

Kallid Adsonid⁸⁰!

Täna, Artur, Sind kena kirja eest, mis saabus juba mõni nädal tagasi, kuid hoidsin vastuse saatmise ikka päevast päeva, et „ehk juhtub midagi põnevat“, millest pikemalt kirjutada. Seda pole aga sündinud, mispärast alustan kohe uudistega, mis tulid nädal aega tagasi Ruudi, Su naabri⁸¹ käest. Väljavõte oleks niisugune: „See meie naaber, kes elas Marie vastas, elab ikka samas kohas edasi, on pensionär ja suuremaid haigusi ei paista olema. Talvel näen teda ikka lund rookimas ja juttu ajame alati, kui kokku satume. Tema abikaasa töötab vist selles lasteaias, kus meie Merike alguses käis. Teine naaber, see, kellel oli üks jalg, suri üle 10 aasta tagasi, oli ka pensionär. Tema tütar, kes lõpetas ülikooli ja töötab praegu teadusliku töötajana ühe muuseumi juures, elab ikka siin meie vastas.“ Ta märgib veel kirjas, et ühenduses laulupeo ettevalmistustega on Toompeal majade hoovides, mis ulatuvad välimise müüriini, tehtud palju niisuguseid kohti, kus turistidel on võimalik silma visata üle linna iga kandi pealt. Edasi on isikliku laadiga sõnumeid ja juttu telgiga puhkusele sõitmisest Lõuna-Eestisse. – Mulgi hakkas puhkus peale ja sõidame seekord tütreaga, kel kooliõpetaja ametist ka samaaegselt vaheaeg, lõunasse, külastama Melbourne'i ja Adelaide'i. Oleme 12 päeva reisil ja vaatame teisi pealinnu, ent kummaline küll: ei vähematki võbinat ega reisiärevusega segatud ootelusti, nagu seda tunnetasin kunagi, kui sõitsin puhkusele oma tallu „Karjalasse“ Vahastu valda Järvamaale, mis hiljem ühendati Kuimetsa vallaga ja seoti Harjumaaga. Kuis hõiskas siis hing ja laulis süda, ehkki vahest samas paigas sai käidud alles paar kuud tagasi lühidas peatuses. Ja sind oodati: sugulased, sõbrad, tuttavad, igal pilgus soe tervitus. Nüüd kihutad turistbussiga oma 2000 miili maha, ajades taga „ei-tea-mida“? (kodumaise 80 km. asemel!), võtad ehk kontakti mõne võõrsil sobitatud tutvusega, lehe kaastöölisega, tunase Eestist tuntugagi, ent kõik see jääb kindlasti pinnapealseks ja minevikutolmu puhumisel jutulaekalt ei tule küll südame-nipaistvat peegeldussära... Näe, kipun eleegiliseks, mis ei passi sugugi selle karmi mandri mentaliteediga, mis ühelt poolt on tubli oma esinemises kommunismi vastu, ent teiselt poolt aitavad seda tööd õonestada sadamatöölised, kes streigivad järjest, jätavad laevad laadimata ja teevad mitmeti segadusi, korraldavad istumisstreike ja lobisevad kihutuskoosolekuil. Pole siis ime, et eriti pärast Singapuri pudenemist⁸² nii mitmedki kaasmaalased vaatavad terava järelmõtliku pilguga tulevikku ja mitmed on juba jalga lasknud USA-sse ja Kanadasse, kus olevat „kindlam“, mis teadagi on ülimalt küsitav. Tõenäoliselt lastakse meid siin veel aastaid „rahus elada“, kuid sõjaga⁸³ kaasuvad

⁷⁹ Aksel Valgma Artur Adsonile 24.08.1965, EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 8/8.

⁸⁰ Pärast abiellumist Artur Adsoniga 1924 hakkas Marie Under kandma kodanikunime Marie Adson.

⁸¹ Ruudi Reinholm oli Adsoni naaber Tallinnas.

⁸² 1965. a. heideti Hiina ja Nõukogude Liidu mõjusfääri sattunud Singapur Malaisia Föderatsioonist välja. Seoses sellega otsustas Suurbritannia likvideerida oma Singapuris paikneva sõjaväebaasi (British withdrawal from Singapore. – An electronic encyclopedia on Singapore's history, culture, people and events. http://eresources.nlb.gov.sg/infopedia/articles/SIP_1001_2009-02-10.html. Vaadatud 27.08.2019). Eesti pagulaskond nägi Singapuri sündmustes ohtu kommunismivastasele võitlusele Kaug-Idas (vt. nt. Singapur Aasia Kuubaks? – Vaba Eesti Sõna, 19.08.1965).

⁸³ Aastail 1962–1972 osales Austraalia Vietnami sõjas, mis oli suurim panus väliskonfliktisse pärast Teist maailmasõda (Military history of Australia during the Vietnam War. https://en.wikipedia.org/wiki/Military_history_of_Australia_during_the_Vietnam_War. Vaadatud 27.08.2019). Lisaks pakkus Austraalia samal ajal sõjalist abi ka Malaisiale nende konfliktis Indoneesiaga. (Vt. nt. Rizal Zamani Idris, Bilcher Bala, and Azizan H. Morshidi. Sabah (Malaysia) – Australia Relations: An Historical Observation. – TAWARIKH: International Journal for Historical Studies, 4(2) 2013, lk. 163–165) Ideoloogilistel põhjustel jälgisid eesti pagulased konflikti kulgu tähelepanelikult; Valgma mainib seda kolmandas kirjas Adsonile (24.08.1964), mille ta lõpetab tervitusega „Aasia ääremailt, kus paiguti kipub põhjapoolne ots roosatama, sest Indoneesia püüab teenida kannupoisi osas punast sära pähe“ (EKM EKLA, f. 180, m. 124:15, l. 3/3).

pitsitused hakkavad end tunda andma mitmel viisil: elukallidus on tõusnud viimase pooleaasta jooksul uskumatu hoogsusega ja tulumaksu tõsteti tunduvalt. Selles osas on ehk teie teiste maa⁸⁴ „etem“, kui elada seal silmi ja kõrvu kinni hoides häirivaist elu kaasnähteist... Vahepeal natuke ka nalja: naelutasime oma lehes kinni meil juba üsna sagedaseks läinud nimede inglismise, kus kallid eesti rahvas tahab kangesti „peeneks“ minna. Nimelt muutsid siin nimesid näiteks hr. Ohandi, Mr. O’Handy; Pea = Pearson; Kase = Case; Linda Valge = Mrs. Lila White jne.⁸⁵ Nii see ajatuult puistab Elupuult kuivanud oksid... –

Võibolla Sa mäletad ehk sakslaste ajal lehetegemise päevilt üht kirjustus Eesti Ajalehe direktorit (Ojalo, Underi ja Joasoni kõrval) Edmund Aadli⁸⁶? Ta suri siin augusti algul 63. a. vanuses südamehaiguse tagajärjel. Olin teda mõnel korral kohanud ka siin, elas vaikset omaette elu naise ja tütreaga. Käis usinasti vabrikutööl ja tütar pidi tal septembris abielluma ühe jõuka austraalia lihaäride omaniku pojaga. Oli suur Kivika⁸⁷ sõber ja omal ajal ka tegev vapside liikumises, mispärast vist ka Mäe⁸⁸ sokutusel sai selle sooja koha Päevalehe majja. – Kaastööd, millest mõtlesin ja oleksin heameelele Su masinast näinud, oli too Eesti kirjanduse gigant, mille ilmutasid Päevalehes Vilde juubeli puhul. Sul on varamus palju häid ja autentseid mälufotosid, olgu see siis kirjanduslikest inimestest, tuntud riigijuhtidest või mõni teatrimälestuste taust, mis peaksid huvitama ütleme üle-maailmses ulatuses veel alles jäänud vanemikka jõudvaid tellijaid, kui mõni Su vaimuvakast järjekordselt pudeneb ja on ühenduses koguni mõne tähtpäevaga, siis kui saaksin selle kopiiriga löödult just enne tähtpäeva, oleksin Sulle tänulik. Ruum on meil küll napp, aga vahest mõni „uus nimi“ mu lehe veergudel ärataks elevust. Viimane väljend ajab mu endagi muigama, sest siinset rahvusperet ei huvita ega eruta just palju enam midagi. Järelejäänud eluaastate loetlemine käib nagu ühest hauakünkast teisele hüppamine ja sünnipäevapartyd⁸⁹ on kujunenud minu meelest vaid eluvaremete ülevaatuks. Sedapuhku lõpetan oma viljatu lobisemise ja soovin Sulle ja Su kallile kaasale pärast pikka ja vihmast suve (nagu seda siin oleme lugenud) värsket ja karget sügist. Meie siin läheme kevadele vastu algusega 1. sept.⁹⁰ Ja ämm on meil ka praegu voodis kerge „Hexenschussiga“⁹¹, sest läinud nädalal olid veel väga hüplevad ja tuulised ilmad. Kui viitsid vahest mõne rea toksida, oleksin rõõmus Su kirja saades. Nüüd saada need tulevikus kodusel aadressil, sest meile hakati iga päev posti koju tooma külapadrikusse.⁹²

Tervitusi kuhjaga.

Valgma

⁸⁴ Kirja kirjutamise ajal oli Rootsis võimul sotsiaaldemokraat Tage Erlanderi juhitud valitsus.

⁸⁵ Nimemuutuse probleemi käsitleb J[uhan] Viidang artiklis „Kas on põhjust häbenemiseks“ (Meie Kodu, 19.08.1965).

⁸⁶ Edmund Aadli (1902 Lääne-Virumaa – 1965 Sydney).

⁸⁷ Albert Kivikas (1898 Suure-Jaani – 1978 Lund), kirjanik.

⁸⁸ Hjalmar Mäe (190 Tuhala – 1978 Graz) oli Edmund Aadli ametisse määramise ajal Eesti Omavalitsuse juht.

⁸⁹ Sünnipäevapeod; ingl. *party* 'pidu'.

⁹⁰ Kevad Austraalias kestab septembrist novembrini.

⁹¹ Sks. *Hexenschuss* 'lendva'.

⁹² Varasemad kirjad oli Valgma palunud saata aadressil 141 Campbell St., Sydney, kus asub Sydney Eesti Maja ning ka Meie Kodu toimetus.